



TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

# ŠEIMA TARP BENDRIJOS IR INDIVIDIDO

## Family between the Community and an Individual

### SUMMARY

The article deals with family as the environment for the development of individual and social maturity. The major thesis is: the family is the source of social renewing while it has been nourished by the individual's existential aspirations. The minor theses are: when the cultural tradition is transferred to the family, it acquires irreversible changes; family is the place for the forming of the individual's existential viewing; the temporality of family covers both its historicity and temporal existence; family policy mirrors the relationship between the public state space and the private family space; the family's environment of cultural narration can be destroyed by individual existential narration. So, the family is treated both as a community's model and as an anti-community. It provides the individual creative impulses for social development.

### SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama šeima kaip individo brendimo aplinka ir kaip visuomenės raidos veiksnys. Iškeliama didžioji tezė: šeima – socialinio atsinaujinimo šaltinis, maitinamas individo egzistencinėmis nuostatomis. Mažosios tezės: šeimoje perduodama kultūros tradicija patiria negrįžtamus pokyčius; šeima yra individo egzistencinės žiūros formavimosi vieta; šeimos laikiškumas apima tiek jos istoriškumą, tiek laikinę egzistenciją joje; šeimos politika atspindi santykį tarp valstybės viešos ir šeimos privačios erdvės; šeima yra kultūros naratyvo aplinka, kuri ardoma individo egzistenciniu pasakojimu. Šeima traktuojama tiek kaip bendrijos modelis, tiek kaip antibendrija, teikianti individualius kūrybinius postūmius visuomenės raidai.

### ĮVADAS

Šeima užima tarpinę padėtį: viena, ji yra unikalaus individo ugdymo aplinka, kita, ji yra tam tikros bendrijos nuostatų perdavėja. Šia prasme tai – tradicijos ir naujybės susidūrimo vieta. Drauge tai – komunikacijos tarp individo ir visuome-

RAKTAŽODŽIAI: šeima, individas, visuomenė, vaizdinė kultūra, naratyvas.

KEY WORDS: family, individual, society, visual environment, narration.

nės rinka, kur mainomasi individo egzistenciniais siekais ir bendrijos pažadais. Šie mainai vyksta ne be trikdžių: individas nori daugiau, o bendrija nepripažįsta netikrų individo „pinigų“. Nors šeima yra visuomenės ląstelė, t.y. jos kultūrinės tradicijos įkūnytoja, joje ugdomas bendrijos išsišokėlis, kuris, perimdamas tradiciją, įkūnija naujybę. Ląstelė, skirtingai nei atomas ar monada, išreiškia gyvo organizmo, kokia yra bendrija, augimą, sietiną su individualiu raugu. Šeima, užimdama tarpinę padėtį, laikytina bendrijos, kuri auga tam tikroje visuomeninėje aplinkoje keisdama ją, modeliu. Ugdomo vaiko atžvilgiu tai – bendrija, kuri byloja moralizuojančio tėvo ir klykiančios motinos balsais. Visuomenės atžvilgiu šeima – individas, turintis savo savitų siekių. Šeima leidžia kalbėti ne tik apie skirtingus bendrijų laipsnius, bet ir skirtingas jų perspektyvas, kurios teikia skirtingus vaidmenis. Perspektyva ir vaidmuo – vizualumo aspektai: individą šeimoje ir šeimą bendrijoje vaizdijame kaip tam tikrų vaidmenų atlikėjus.

Šeima, susiedama skirtingas bendrijas, yra ne bet kokia, o kartinė ląstelė, visuomenės mazgas. Šeima yra kartinė dvejiopa prasme: viena, joje susikerta skirtingų bendrijų kultūros perspektyvos, kita, ji laiko visuomenės „kertę“. Tačiau būdama ląstele, ji pati auga ir augina visuomenę, kuri laikoma kaip keičiamas ir keičiantis augmuo. Šeima kaip kartotės perduodant tradiciją mechanizmas byloja ne tik apie jos krizę, bet ir apie visuomenės sąstingį. Todėl *šeima – socialinio atsinaujinimo šaltinis, maitinamas individo egzistencinėmis nuostatomis*. Šią didžiąją tezę lydi mažosios, kaip antai: *šeimoje*

*perduodama kultūros tradicija patiria negrįžtamą pokyčius*. Ją keičia pats perdavimas kaip ugdymo aspektas. Kadangi ugdymas remiasi tiek praeitimi (atsimenamais tautinio regiono žemėlapiams), tiek ateitimi (tautinės bendrijos vaizdijama utopija), perdavimas šeimoje veikia pačią perduotiną tradiciją. Šia prasme šeima laikytina ir komunikacijos modeliu.

Antra mažoji tezė, lydinti didžiąją: *šeima yra individo egzistencinės žiūros formavimosi vieta*. Atrodo, egzistencinė žiūra yra prieštaravimas, neturintis vietos gyvenamojoje erdvėje: žiūra – tai, kas formuojasi visuomenės aplinkoje, tuo tarpu egzistencija – individualus išėjimas į vis naują gyvenamąją plotmę. Tačiau egzistencija neatsiejama nuo sambūvio, t.y. tapsmo socialinėje aplinkoje, o individo žiūra formuojasi susikertant privačiai ir viešai vaizdinėms perspektyvoms. Šeima, apimdama abi šias vaizdines perspektyvas, yra tiek vaizdijanti, tiek vaizdijama aplinka. Viena, ugdomam individui ji atveria horizontą, kuriame jis turįs iškilti. Kita, pati šeima yra vaizdijama kaip visuomenės nedalus vienetą, t.y. individas. Šeima yra egzistencinio ugdymo tarpstotė kaip laikinė individų aplinka.

Trečia mažoji tezė: *šeimos laikishkumas apima tiek jos istorishkumą, tiek laikinę egzistenciją joje*. Šeimos istorishkumas – tai jos istorinis erdvumas, skirtingoms kartoms bendraujant perduodamos giminės tradicijos dėka. Drauge istorishkumas atveria ateities kartų perspektyvą, kurios naujybė yra perduotinos tradicijos aspektas. Laikinė egzistencija, arba būtis myriop, ne tik laiduoja bet kokią naujybę, kartoms pavaduojant vienai kitą, bet

ir užtikrina šeimos individualumą. Marmas ir gimumas – kiti šeimos tarpiškumo aspektai. Mirdama ir atgimdama naujais nariais šeima pereina vis į naują egzistencijos plotnę. Todėl šeima, kaip ir individas, egzistuoja, nors to negalima pasakyti apie jokią kitą bendriją. Tiesa, bet kokio individo egzistencijos sąlyga – socialinė aplinka.

Šeima yra tiek atrama, tiek iššūkis visuomenei bei jos politiniam dariniui – valstybei. *Šeimos politika atspindi santyki tarp viešos valstybės ir privačios šeimos erdvės.* Šeima kaip individo ugdymo aplinka gali būti traktuojama kaip visuomenės raidos trikdys, kurį reikia pašalinti (Platono utopija) arba susilpninti (Sovietų ideologija) deleguojant jos funkcijas valstybinėms ugdymo įstaigoms. Šeimos politikos atspindys – jos oficiali samprata ignoruojant jos pokyčius. Tradicijos konservavimas – didžiausia jos perdavimo kliūtis: tradicinės šeimos vertybes

tegina netradicinės šeimos, kurios oficialiai nepripažįstamos.

Galiausiai *šeima yra kultūros naratyvo aplinka, kuri ardoma individo egzistenciniu pasakojimu.* Ši penktoji tezė – minėtųjų (didžiosios ir mažųjų) parafrazė, lydinti visuomenės kaip kultūros naratyvo tekinio samprata. Šeimoje kaip perėjimo vietoje susiduria didysis (bendrijos) ir mažasis (individo) kultūros naratyvai. Tiesa, galima ginčyti, ar mažasis naratyvas, išreiškiantis individo lokalų (gyvenimo) pasakojimą, laikytinas kultūros (t.y. globaliu) naratyvu. Tačiau čia ir kitur<sup>1</sup> kaip tik laikausi nuomonės, kad individo egzistencinė kūryba yra ne tik kultūros veiksnys, bet ir jos turinys.

Minėtas ir neminėtas tezes skleisiu kituose dviejuose skyriuose. Kaip ir kitur, remsiuosi kultūros egzistencinės fenomenologijos prieigomis bei kultūrinės regionalistikos principais, kurių plėtra – šalutinis šio rašinio tikslas.

## VAIZDIJAMA APLINKA

Individas su egzistenciniais siekiais bręsta savo šeimoje, kuri yra tiek socialinio gyvenimo modelis, tiek tam tikra antibendrija. Kaip maža bendrija ji paremta tam tikra bendryste: giminyste, šeimos atmintimi, perduodama tradicija, ugdymo uždaviniais, atsakomybe už šeimos vardą. Tai – socialinis glėbys, kuriame spaudžiamas vos gimęs kūdikis, kurio raida nulemta šeiminių priklausomybės. Giminystės ryšiai – svarbus šeimos bruožas, imituojamas<sup>2</sup> šeimose su įvairiais ir net kitose socialinėse grupėse, pvz., religinėse brolijose. Tačiau jis nėra vienintelis ir svarbiausias: veikiau turime reikalą su giminystės dialektika – šeima,

įkūnydama giminystės instituciją, yra galima tik tarp negiminių. Tačiau negiminių sąjunga reiškia dviejų skirtingų šeimų sankirtą (susigiminiavimą). Nepaisant šeimos socialumo, ji yra uždara visuomenės atžvilgiu erdvė, turinti privatumo slenkstį, kurio peržengimas traktuojamas kaip viešuomenės invazija. Šia prasme galima kalbėti apie šeimos privačius regionus kaip ežerus viešosios erdvės žemyne. Todėl šeima yra ne tik bendrijų modelis, bet ir antibendrija, gyvuojanti individo teisėmis.

Šeima yra ypatinga bendrija (antibendrija) ne tik dėl jos narių giminystės, bet ir dėl savo vaidmens individo raidoje.

Būtent šeimoje individas tampa visuomenės išsišokėliu ar herojumi, nelygu kaip traktuojamas jo vaidmuo ieškančioje savo tapatumo visuomenėje. Bet kokį individualų išsišokimą vertinant kaip grėsmę viešajai tvarkai ir visuomenės gerovei, šeima, kaip išsišokėlio ugdytoja ir individualaus regiono potvynio šaltinis, taip pat smerktina. Štai kodėl Platono<sup>3</sup> idealioje valstybėje be jokių individualių akivarų neliko vietos šeimai<sup>4</sup>. Valstybė be šeimos – Platono stabilios ir darnios visuomenės utopija. Nesileisdamas į Platono kritinę analizę, šią mintį apversiu: šeima – atsinaujinančios visuomenės utopinė aplinka. Tradicija perduodama naujybės kanalais: bet koks išsišokimas yra tautos istorinio žygdarbio kartotė, kreipianti visuomenę tiek atgal (atmintis), tiek pirmyn (vaizdijimas). Išsišokimo herojus „rodo“ ne tiek tolyn, kiek naujyn – vaizdijamą visuomenės gyvenamąjį horizontą. Šeima kaip vaizdinė aplinka, kur lūžta įvairių bendrijų žiūros perspektyvos, ugdo vaizdijantį bendrijos išsišokėlį. Ugdydamas – tradicijos „parodymo“ būdas. Unikali (individuali) vaizdinė aplinka tradicijos perdavimą daro naujybini.

Ir atvirkščiai, šeima tampa tradicijos saugos ir atsparos naujybei vieta, suvalstybintai visuomenei bandant primesti revoliucingą ideologiją. Šis vaidmenų pasikeitimas suponuoja dar vieną apvertimą: net revoliucinga ideologija paremta totalitarinė valstybė tampa sąstingio žeme, o tradicijos sancaupos regionai – visuomenės atsinaujinimo šaltiniu. Šeimos regionas – kultūros raukšlių totalitarinės visuomenės oficialiame rūbe vieta, kuri išlieka ne dėl valstybės „glo-

bos“, o nepaisant jos. Kadangi bet kokia (net demokratinė) valstybė nėra laisva nuo ideologijos<sup>5</sup>, šeima yra atsparos jai regionas, drauge kultūros kaip egzistencinės kūrybos ugdymo vieta. Apskritai šeima yra valstybės ideologijos, dekonstruojamos šioje „paskutinėje instancijoje“, kreivas veidrodis. Šeimos veidrodyje vieša ideologija pasirodo ironišku pavidalu. Ironija lydi ugdymą egzistencinės kūrybos regione.

Nors Platonas nenumatė šeimos akivarų idealiame valstybės žemyne, kiekviena šeima yra ideali vieta dvejopa prasme. Pirmą, vaikas neturi pasirinkimo: jis įmestas į šeimą, todėl jo egzistencijos aplinka yra geriausia (ideali) tol, kol jis neperžengia šio socializacijos slenksčio. Ji yra geriausia ne todėl, kad nėra geresnių šeimų<sup>6</sup>, bet dėl vaiko ir jo šeimos vienio<sup>7</sup>. Vadinamosios asocialios šeimos tampa blogos pirmiausia dėl valstybės „globs“, t.y. siekio reguliuoti šį individualų regioną, nepavaldų viešai ideologijai, ir dėl „geros“ visuomenės noro iškilti (pasirodyti gerai) šių autsaiškerių atžvilgiu<sup>8</sup>. Antra, vaikas auklėjamas tam tikrų vertybių idealioje aplinkoje<sup>9</sup>. Vertybės – visuomet utopiškos, t.y. jos, būdamos įgyvendintinos, yra beviestės. Vertybės visada „žiūri“ pirmyn. Kita vertus, vertybės, siedamos mus su mūsų pirmtakų visuomene, yra labai tradicinės. Šia prasme vertybių revoliucija<sup>10</sup> neįmanoma: mūsų pirmtakai vis tiek laimės šioje kovoje būtent todėl, kad jie nebekovos; jie pakankamai išmintingi, kad leistųsi išprovokuojami kovai – laimėję jie jau sudėjo ginklus ir ilsisi kaupuose. Tačiau vertybėms reikia šeimos užtėkio revoliucinių permainų metu.

Daug paauglystės problemų kyla dėl utopinio šeimos aplinkos pobūdžio, susidūrus šeimos vertybėms ir gatvės nuostatoms. Šia prasme galima kalbėti apie porevoliucinės visuomenės paaugliškumą: neišvengiamai ateina restauracijos laikotarpis, kai tradicinės vertybės išgraibomos aukso kaina. Tačiau šią brangintinos retenybės vertę jos įgyja tik tiražuojamos naujybės kontekste. Būtent tokia yra tiek technologinė, tiek medijų revoliucija. „Naujosios“ technologijos kyla iš socialinės inžinerijos reikmės, t.y. kaip viešo *logos* invazijos į visus gyvenamuosius regionus, taip pat ir šeimą, menas, kuris siekia Platono laikus. Panašiai „naujosios“ medijos nuolat mainosi vaidmenimis su „senosiomis“; šios keičiasi (naujėja) drauge su visa medijų šeimos aplinka, atsiradus naujai medijai nelyginant naujam vaikui, kuris čia pat ima senti („greitai auga tie vaikai“). Komunikacija – ne tik šeimos narių bendravimas, tradicijų perdavimas, visuomenės išsišokėlių ugdymas, bet ir medijų šeimos narių (tarkim, rašto vaizdų amžiuje) karšinimas specialiose įstaigose (tarkim, rašytojų klubuose, t.y. brolijose). Viena, socialinė inžinerija skverbiasi į tokius paskutinius privačius regionus kaip šeima; kita, visuomenėje kuriami rezervatai išsišokėliams ir bepročiams. Tai dvi to paties reiškinių – viešybės invazijos – pusės. Medijos viešybės sritį daro globalią trindamos egzistencijos regionų ribas.

Grįžkime prie šeimos ir jos vertybių. Vertybės kaip tam tikras matymo būdas<sup>11</sup> visada suponuoja utopiją. Todėl dekonstruodama viešą (globalią) ideologiją, šeima turi reikalą su tam tikrų privačių (lokalių) idėjų, perduotinių kitoms kar-

toms, konstravimu ir sauga. Štai dėl ko šeima yra ir susidūrimo tarp tradicinio bei naujybinio matymo vieta. Visuomenės raida, kuri gali būti traktuojama kaip vaizdinių perspektyvų atvertis, skatinama šio globalumo ir lokalumo, tradicijos ir naujybės susidūrimo. Šeima – atsparos šaltinis tam tikrai viešai ideologijai, kuri nepriimtina dėl revoliucinio pobūdžio arba, atvirkščiai, dėl sąstingio ir nekūrybingos kartotės. Šia prasme šeima yra vizualus trikdys, neleidžiantis matyti „šviesios ateities“. Ir, atvirkščiai, šeima, derindama vertybes unikaliu būdu, gali iškelti viešą herojų socialinei revoliucijai, t.y. naujos perspektyvos atvėrimui. Ar jis taps herojumi, rodančiu bendrijai kelią, ar išsišokėliu, užstojančiu jai vaizdą, priklausys taip pat nuo unikalios aplinkybių sanklodos. Unikalumas, kuri lydi individualumas, – tai nematoma, bet neperžengiama riba tarp skirtingų (protėvio ir palikuonio, asmens ir bendrijos, brolijos ir visuomenės) matymo laukų. Unikalus matymo būdas maitinamas šeimos kaip individualios bendrijos vizualiaume lauke.

Būdama tradicijos perdavimo vieta šeima yra ir istorinės žiūros ugdymo aplinka. Šeimoje išmokstame matyti herojų stambius planus, kurie išryškėja vaizdijamos tautos praeities fone. Čia, kaip ir valstybės ideologijos atveju, šeima „sujaukia“ planus dažnai sukeisdamas juos vietomis. Kiekviena šeima turi savo praeities herojus, svarbius šeimos tapsmui, nors tautos tapsme jie vaidina antraeilį statistų vaidmenį. Negana to, šeimoje puoselėjami praeities vaizdai dažnai iškelia herojus kaip aukštesnio lygio bendrijos antiherojus. Taip jie tam-

pa bendrijos istorinio vaizdijimo priešakiniais bandytojais, kurie pirmi paguldo galvą kovoje dėl viešos praeities perspektyvos. Šeima, tampanti puoselėdama istorinius antiherojus, yra bendrijos, ugdančios savo antiherojus kitos bendrijos atžvilgiu, tapsmo modelis. Antai Jonušas Radvila „tvano“ metu išsišoko aukštesnio laipsnio (abiejų tautų) bendrijos perspektyvoje pavojingai vairuodamas žemesnio laipsnio bendriją (Lietuvą) link savarankumo niekieno žeme<sup>12</sup>. Pastarosios bendrijos atžvilgiu J. Radvila – herojus, tačiau šios herojystės kaina – išdaviko įvaizdis<sup>13</sup> abiejų tautų istorijos perspektyvoje<sup>14</sup>. Išdaviko vaidmuo išskyla skirtingo laipsnio bendrijų paribyje: išdaviką-herojų pagimdo tampančių skirtinguose egzistencijos regionuose bendrijų trintis. J. Radvila yra išdavikas, kasęs duobę Abiejų Tautų Respublikos politiniam kūnui, tačiau drauge herojus, siekęs Lietuvos politinį kūną išplukdyti iš bajorų demokratijos tvano, praradusio ribas tiek vidaus (teisinis nihilizmas, naujovių paralyžius, savivalė), tiek išorės regione (Rusijos ir Švedijos bandymas aneksuoti valstybę). J. Radvila, kurio giminės reikalas buvo Lietuvos savarankumas, išdavė šią politinių siekių vėliavą bendrijai, kurios vėliavininkai, telkdami istorinės sąmonės dalininkus, formavo tautą. J. Radvila išdavė dvišimtmetinę tradiciją naujos politinės aplinkos kanalais, kur ji pakeitė pavidalą per kitus du šimtmečius.

Taigi herojai-išdavikai laiko aukštai iškėlę šeimos vertybių vėliavas, išduodami aukštesnio laipsnio broliją, kuri tampa ribodamasi su kito plano bendrija. Tautos gimimas – tokio (at)ribojimosi

išdava. Tai lydi vaidmenų pasikeitimas: ne tik herojaus ir išdaviko, bet ir pirmojo bei antrojo plano. Tam tikra bendrija tampa, šeimos išsišokėliui (herojui-išdavikui) prisiimant pirmąjį planą, kurį siūlo tam tikros istorinės aplinkybės. Tačiau istorija yra bendrijos naratyvas, o herojai (ir išdavikai) kaip tokie išskyla tik pasakojime, skirtame perduoti vertybes. Be to, kiekviena šeima siekia išugdyti savo herojus. Šeimos istorinis pobūdis apima ne tik komunikacinę gebą (komunikacija su ankstesnėmis kartomis), bet ir susieja šeimą su kito lygmens bendrijomis (tauta). Maža to, kiekvienas istorinis įvykis interpretuojamas šeimos gerovės perspektyvoje.

Šeimą galima pavadinti gerovės mašina: visi šeimos narių judesiai nukreipti į geresnį šeimos gyvenimą. Šis „automatizmas“ dažnai veda į pačios šeimos griūtį. Gerovė yra idėja (globali ar lokali), kuri turi būti įgyvendinta bet kokia, ypač individualių siekių, kaina. Taip individualios idėjos gali būti traktuojamos kaip atsvara šeimos ideologijai, o šeimoje brandinamos idėjos – kaip atsvara valstybės ideologijai. Kiekvienas individas kaip unikalus bruožų derinys, išbandytinas visuomenėje, yra individualus dėl savo vaidmens šeimoje. Kitaip tariant, šeima yra esminė aplinka formuojantis individualiai tikrovei. Kita vertus, šeima yra vaizdijama aplinka, vaikui priskiriant tam tikrą vaidmenį, kai jis auklėjamas būtent šiuo vaizdijamu herojaus vaidmeniu. Tačiau vaizdijamas šeimos aplinkoje herojus steigia socialinę tikrovę įgyvendindamas savo vaidmenį visuomenėje.

Gerovė, vaizdijama ir gaminama šeimoje, yra tikrovės šerdis dvejoja prasme.

Viena, ji lemia šeimos narių veiksmus, kartu – šeimos aplinkos klostes. Kita, gerovės perprodukcija „išmeta“ į visuomenę vis naujus herojus, kurie keičia socialinę tikrovę. Išdavikas, per plauką netapęs herojumi, yra toks dėl tam tikros bendrijų tikrovių sanklodos: herojų paklausa visuomenėje perkaitina šeimos gerovės mašiną, dirbančią dieną naktį, todėl daugėja darbo broko – išdavikų. Tuo galima paaiškinti išdavikų bylų padaugėjimą ir represijų paaštrėjimą, visuomenei spartinant žingsnius link „šviesaus rytojaus“. Galima kalbėti apie skirtingo laipsnio bendrijų konkurenciją dėl gerovės: visuomenės gerovės industrija reikalauja sunaikinti šeimos gerovę, išbuožinant turtingiausias šeimas. Individas yra atsvara šiai gerovės ekonomikai tiek, kiek jis yra išsišokėlis, vaizdijantis beprotiškas idėjas. Šeima visuomenės atžvilgiu – taip pat atsvara, ugdanti „bepročius“. Tai, kad šeima – savarankus egzistencijos regionas, yra beprotiška ir išdavikiška valstybinės ideologijos atžvilgiu idėja.

Aukščiausio laipsnio bendrijos (valstybės) ideologijos smelktis į kitų bendri-

jų aplinką suponuoja ne tiek šeimos išnykimą, kiek jos tikrovės pervertinimą (pertikrovinimą), šeimos institucijai susiliejus su valdovo institucija. Tuomet valstybės erdvė tampa valdovo tėvonija (kiemu), o pavaldiniai – šeimynykščiais. Šis viešo gyvenimo įšeiminimas, atgimstantis kiekvienoje totalitarinėje visuomenėje<sup>15</sup>, žymi ribos tarp privataus ir viešo regionų ištrynimą<sup>16</sup>. Taigi šeima, užimdama tarpinę padėtį tarp individo ir bendrijos, kartu yra socialinio įribinimo rodiklis. Šeima – ne tik riboženklis tarp individualaus ir socialaus regionų, bet ir skirtingo laipsnio bendrijų teritorijų sargas. J. Radvila, tęsdamas savo šeimos tradiciją<sup>17</sup>, apeliavo į ponų broliją, išugdytą Vytauto Didžiojo, kaip atsvarą šeiminiam valdovo matymui ir kelis šimtmečius nešusią valstybinio savarankumo vėliavą. Šiuo atveju šeimos analogas (brolija) tapo atspara totaliam valstybės įšeiminimui. J. Radvilos atveju šeimos tradicija diktavo atvalstybinimo politiką, kuri tapo galima (įtikrovinama) politinio tvano, t.y. išsityrus socialinių regionų riboms, akivaizdoje.

## ŠEIMA KAIP KOMUNIKACIJOS MODELIS

Vienas iš socialinės tikrovės aspektų yra tapatumas, bręstantis tiek šeimoje, tiek viešojoje erdviėje. Šeima yra tapatumo (tautinio, religinio, klasinio ar lyties) formavimosi vieta. Vis dėlto tapatumo siekiai, įgyti šeimoje, gali vesti į kitą tapatumo regioną, neatsiejamą nuo individualiai vaizdijamos gerovės. Šeima yra ne tiek vaiko tapatumo lopšys, kiek startinė pozicija tapatumo kismui, individui esant skirtingų bendrijų mazgui. Kadangi šei-

ma balansuoja ties skirtingų socialinių regionų riba, turime sudėtingą socialinės komunikacijos vaizdą, kurio horizontą dar labiau praplečia vaidmenų bendrijoje pasikeitimas, lydymas socialinių regionų tektoninių lūžių ir politinių tvanų.

Vedybos, t.y. įžengimas į naują šeimą, yra vienas efektyviausių būdų pasiekti geidžiamą tapatumą. Nors vedybos tradicinėje šeimoje suponavo tik marčios įžengimą į šešuro ir anytos namus, žen-

tas taip pat įžengdavo į savo uošvių egzistencijos regioną. Dviejų šeimų erdvių sankirtoje gimsta nauja egzistencinė perspektyva, kurią kartu su nusistovėjusiais ryšiais tarp šeimos narių iš esmės pakeičia kiekvienas naujas vaikas. Įžengiama į naują šeimą po kelionės per niekieno žemę, t.y. nesaugią zoną, kurios chaoso nevalia sujudinti neatsargiais judesiais<sup>18</sup> ar balsais<sup>19</sup>. Šeima – saugos sala chaoso vandenyne. Saugumą jai teikia ne tiek pati tradicija, kiek jos perdavimas, kuriam būdingas naujybiškumas. Tradicijos rezervatas yra ir tradicijos kapas. Taigi sauga šeimoje – komunikacijos aspektas, nuolat keičiantis šeimos narių koordinatėms vaizdinių perdavimo erdvėje. Vedybos yra išugdytų vaizdinių perėjimas į naujus namus, kur jie susilieja į naują perspektyvą.

Net vedybos iš meilės išreiškia tam tikrus romantinius vaizdinius, maitinamus šeimoje. Be to, meilė, įskaitant ir meilę iš pirmo žvilgsnio, išreiškia bandymą pasiekti kitą tapatumą. Tai lydi erotika, kuri reiškiasi šeimoje su skirtingais lyties vaidmenimis. Erotika galima tik kaip įtampa tarp skirtingų lyčių vaidmenų, kurie iškyla pirmiausia šeimoje<sup>20</sup>. Čia galimas tam tikras vaidmenų pasikeitimas šeimoje, bet šis tapatumo mobilumas įtvirtina skirtis tarp lyčių vietoj to, kad jas ištrintų. Tik būdama skirtinga viena kuri lytis išlieka geidžiama tokiems tapatumo „turstams“ kaip transvestitai. Lytis pirmiausia yra socialinė kategorija, neatskiriama nuo tam tikro vaidmens visuomenėje. Kaip tokia, lytis formuojama šeimoje. Apie komunikaciją čia galima kalbėti dvejopa prasme: viena, tai – erotinė įtampa tarp lyčių,

antra, tai – vaidmenų pasikeitimas, neatsiejamas nuo tapatumo ieškos. Turizmas iš vienos lyties į kitą prisiimant atitinkamus vaidmenis šeimoje (net jei ji yra menama ar analoginė) – šeimines komunikacijos aspektas.

Šeima, turinti kelis komunikuojančius narius, laikytina komunikacijos modeliu. Šis įvisuomeninimo aspektas taip pat yra prieštaringas. Komunikacija šeimoje su tam tikru hermeneutiniu kodu gali būti antikomunikacinė medijuotoje visuomenėje. Tačiau šeimos tradicija kaip perduotina vertybė gali tarnauti individualiai atsparai niveliuojančioms medijuotos kultūros tendencijoms, t.y. gali išskirti kaip šaltinis socialinės naujybės, neatskiriama nuo individualumo, bręstančio šeimoje. Be to, komunikacijos aspektas iškyla ne tik erotiniuose santykiuose ir keičiantis vaidmenimis, bet ir „gerovės mašinerijoje“ bei formuojantis tapatumui.

„Gerovės mašinerijos“ kuras – medijų kanaluose formuojami geismai. Tapatėjama komunikuojant tiek su kitomis (ne tik praeities, bet ir ateities) kartomis, tiek su globaliomis bendrijomis (mūsų amžininkėmis). Erotiniai santykiai suponuoja analogiją tarp šeimos ir medijuotos visuomenės<sup>21</sup>, kuri darosi ankšta kaip šeima, nes medijos peržengia visas bendrijų, įskaitant šeimą, ribas. Todėl šeima gali būti laikoma medijuotos visuomenės socialiniu modeliu. Minėtos komunikacijos strategijos susieja kiekvieną šeimą su aukštesnio lygio bendrija. Pastaroji gali būti laikoma simboliškai šeima<sup>22</sup>. Taigi pati komunikacija gali būti traktuojama kaip santykiai tarp skirtingų socialinių plotmių (planų<sup>23</sup>) šeimų.



## VIETOJ IŠVADŲ: ŠEIMA KAIP SOCIALINIO ATSINAUJINIMO ŠALTINIS

Iš to, kas pasakyta, seka, kad šeima suponuoja lokalaus judėjimo, kuris skiriasi nuo judėjimo anapus šeimos namų, erdvę. Šis lokalus judėjimas formuoja ir mūsų komunikacinę gebą, išbandytiną visuomenėje. Taigi šeima, būdama ne tik socialinis modelis ir socializacijos pradžia, bet ir individualumo lopšys, taip pat apima priešstatą visuomenei ir išky-la kaip socialinio atsinaujinimo šaltinis. Šia prasme šeima yra antibendrija ne-paisant to, kad ji yra kiekvienos bendri-jos modelis. Bet kokia bendrija gali būti laikoma šeima aukštesnio laipsnio vi-

suomenės atžvilgiu tiek, kiek ji yra an-tibendrija, t.y. kūrybinių idėjų, kurios priešinasi globalioms tendencijoms kaip idėjoms „iš viršaus“, šaltinis. Kitaip ta-riant, šeima yra tokia būdama individu-alių siekių kaip socialinę raidą išjudi-nančių kūrybinių principų šaltinis. To-kiu būdu šeima suponuoja dar vieną komunikacijos aspektą, būtent komuni-kaciją tarp individo ir bendrijos, kuri reikalinga kūrybinių postūmių. Šeima, būdama visuomenės erdvumo veiksnys, yra tiek socializacijos, tiek individuacijos mokykla.

### Literatūra ir nuorodos

- <sup>1</sup> Tomas Kačėrauskas. *Tikrovė ir kūryba*. – Vilnius: Technika, 2008.
- <sup>2</sup> Galima kalbėti apie įvairius imitacijos laipsnius: prisiminkime Ludvigo Wittgensteino (žr.: Ludwig Wittgenstein. *Philosophische Untersuchungen*. // *Wittgenstein's Werkausgabe*, Bd. 1. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990) šeiminių panašumų koncepciją, taikytą įvairiems gyvenamojo pasaulio reiškiniams (net estetiniams) apibūdinti. Taigi šeima šiuo atveju išky-la ne tik kaip socialinė paradigma, bet ir kaip hermeneutinis modelis dvejopa prasme. Viena, šeimos aplinka tarnauja formuojantis individo supratimo hori-zontui (šia prasme tai – hermeneutinė aplinka), kita, šeimos santykiai tarnauja kaip suprastinų reiškinių modelis.
- <sup>3</sup> Platonas. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. – Vilnius: Mintis, 1981.
- <sup>4</sup> Tiesa, *Istatymuose* (žr.: Платон. *Законы*. – Москва: Мысль, 1999, c. 71–437) Platono pažiū-ros šeimos atžvilgiu švelnesnės.
- <sup>5</sup> Galima kalbėti apie kultūros ideologiją, taip pat apie ideologiją kaip kultūros fasadą.
- <sup>6</sup> Visada yra tam tikrais atžvilgiais „geresnių“ šeimų. Tačiau geros šeimos, kaip ir geros tėvy-nės, kriterijai yra labai migloti: tėvynė yra gera

- pirmiausia todėl, kad ji sava, o ne atitinkama kokius nors kriterijus. „Geros“ šeimos atžvilgiu šie kriterijai dažnai reiškia atitiktą ideologinėms valstybės nuostatoms. Tuo tarpu vaikui jo šeima yra geriausia todėl, kad ji yra sava.
- <sup>7</sup> Štai kodėl vaiko atskyrimas nuo jo šeimos visa-da problemiškas, net jei ši šeima vadinama aso-cialia. Šeimos pakaitalo idėja išplaukia iš įsiti-kinimo, kad visuomenėje viską galima mainyti. Ši iliuzija padidėjo po invazijos tam tikrų me-dijų (televizijos, kino, radijo, laikraščių), kurios aptarnauja socialinę inžineriją.
  - <sup>8</sup> „Gera“ šeima gali reikšti tik viena: jos sieki viešai pademonstruoti atitiktą valstybės ideolo-gijai, t.y. savo individualaus regiono atsisakymą viešosios politikos naudai. Kitaip tariant, gera šeima tokia tampa tik prarasdama savo indivi-dualų tapatumą.
  - <sup>9</sup> Prisiminkime cenzūros vaidmenį Platono idea-lioje valstybėje. Nereikia manyti, kad nėra cen-zūros mūsų idealiose valstybėse: didžiausias cenzorius yra medija, kuri orientuota tik į aukš-tus reitingus, t.y. į „populiarių“ skonį. Mes ug-domi būtent šioje – išsišokimų niveliavimo – aplinkoje. Laimei, šeima atspindi medijų, kaip valstybės ideologijos, kurią jos aptarnauja, pra-nešimus ironiškai.

- <sup>10</sup> Anot Friedricho Nietzsche's, vertybių perkainojimas. Tradicinės vertybės perkainojamos ta prasme, kad jos kaip antikvariniai daiktai įgyja vis didesnę vertę naujame gyvenamajame pasaulyje. Šia prasme naujybė yra tradicijos aspektas.
- <sup>11</sup> Apeliuoju į Johną Bergerį (žr.: John Berger. *Ways of Seeing*. – London: Penguin Books, 2008).
- <sup>12</sup> Nutraukdamas uniją su Lenkijos ir sudarydamas su Švedijos karalyste.
- <sup>13</sup> Plg. Jonušo Radvilos įvaizdį Henryko Sienkiewicziaus (žr.: Henryk Sienkiewicz. *Potop*. – Białystok: Kresy, 2004 (1886)) *Tvane*. Klysta tie lietuviai ir ukrainiečiai, kurie šį lietuvių kilmės rašytoją laiko lenkų šovinistu. Jis – Abiejų Tautų Respublikos vaizdytojas.
- <sup>14</sup> Nors Abiejų Tautų Respublikos (kaip ir Sovietų Sąjungos) politinio subjekto nebėra, į šį „gerą“ vaidmenį, kartu į aukštesnio laipsnio bendrijos statusą pretenduoja Lenkija. Panašiai elgiasi Lietuva, pretenduodama į LDK paveldą.
- <sup>15</sup> Ypač jei visuomenei būdingas ekonominis vaizdijimas, verčiantis gaminti gerovę. Ekonominio matymo (pajungiančio kitokį – etinį, estetinį, religinį – vaizdijimą) totalitarinės išdavos – atskira tema.
- <sup>16</sup> Šia yda, kartu ir totalitarinėmis užmačiomis, nereikia kaltinti Platono, kaip tai darė Karlas Raimundas Popperis (žr.: Karl Raimund Popper. *Atvirosi visuomenė ir jos priešai*. Vertė A. Šliogeris. – Vilnius: Pradai, 1998). Platonas viešais asmenimis laikė tik sargybinius ir valdovus bei nuosekliai reikalavo atsakyti dvejopos buhalterijos (gerovės apskaita šeimoje ir valstybėje) jų atžvilgiu. Privatiems asmenims (amatininkams, menininkams, žemdirbiams) buvo palikta teisė į privačią gerovę, „gaminaimą“ šeimoje.
- <sup>17</sup> Juodasis ir Rudasis Radvilos, priešindamiesi Liublino unijai, teigė, kad Lietuva nėra Jogailos tėvonija, kurią galima padovanoti ar parduoti.
- <sup>18</sup> Plg. Andrejaus Tarkovskio (1979) nesaugią zoną *Stalkeryje*.
- <sup>19</sup> Vežama į naujus namus jaunamartė tylėdavo (žr.: A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – Vilnius: LLTI, 2009).
- <sup>20</sup> Nors sakoma, kad vedybos nužudo meilę, skirtingi lyčių vaidmenys pirmiausia reiškiasi šeimoje. Tai, kad šie vaidmenys sukeičiami (vyras rūpinasi namais ir vaikais, moteris – pinigais), ne paneigia, bet patvirtina šią tezę: jei nebūtų atitinkamų vaidmenų, jų sukeitimas būtų negalimas. Net gėjų šeima paremta tam tikros lyties vaidmenų atlikimu.
- <sup>21</sup> Medijuota visuomenė yra erotinė dvejopai: ji panaudoja erotinius įvaizdžius ir išnaudoja erotinę įtampą tarp medijos subjektų.
- <sup>22</sup> Plg. Jeano Baudrillardo (žr.: Jean Baudrillard. *L'échange symbolique et la mort*. – Paris: Gallimard, 1976) simbolianiai mainai, kurie nurodo medijuotos visuomenės mainumą.
- <sup>23</sup> Pirmasis (stambus) planas nebūtinai reiškia šeimą kaip žemiausio laipsnio (elementarią) bendriją. Čia irgi galimas vaidmenų pasikeitimas: brolija gali būti stambus planas, o šeima – veiksmo fonas.